

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Херсонського
державного університету

Олександр СПІВАКОВСЬКИЙ

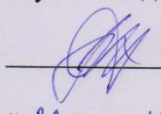
« _____ » _____ 2021 р.

**НАСКРІЗНА ПРОГРАМА
ПРАКТИКИ**

Факультет психології, історії та соціології
Кафедра історії, археології та методики
викладання
Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність 014 Середня освіта
Спеціалізація 014.03 Історія
Освітня програма Середня освіта (історія)
Курс II-IV
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Форма навчання: денна, заочна

ПОГОДЖУЮ

Проректорка з навчальної та
науково-педагогічної роботи

Дар'я МАЛЬЧИКОВА

« 22 » 10 2021 р.

Херсон 2021 р.

Handwritten notes in blue ink at the bottom right of the page.

Програма розроблена:

1. Кузовова Наталя Миколаївна, завідувач кафедри історії, археології та методики викладання, кандидат історичних наук, доцент,
2. Батенко Ганна Вячеславівна, кандидат історичних наук, доцент,
3. Бойков Олег Юрійович, кандидат історичних наук, доцент.

Програма розроблена на основі Освітньо-професійної програми Середня освіта (історія) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Декан факультету

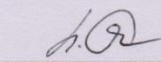

Ірина ШАПОШНИКОВА

Затверджена на засіданні кафедри історії, археології та методики викладання

Протокол № 1 від 25 серпня 2021 р.

Завідувач кафедри

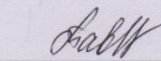

Наталя КУЗОВОВА

Схвалено науково-методичної радою факультету

Протокол № 1 від 17.09.2021 р.

Голова ради

Наталія ТАВРОВЕЦЬКА

ВСТУП

Одним із засобів успішної підготовки здобувачів до професії вчителя історії є практика. Освітньо-професійними програмами Середня освіта (історія) (введені в дію наказом ректора від 06.07.2020 № 627-Д (для 2 курсу) та 29.11.2017 № 819-Д (для 3-4 курсів) та навчальними планами відповідно, передбачено наступні види практик: навчальні практики з фаху, виробнича та переддипломна практики, які є невід'ємною частиною процесу фахової підготовки зі спеціальності, логічним продовженням лекційних, практичних, семінарських занять. Вони мають на меті поглиблення рівня теоретичних знань, ознайомлення із досвідом роботи вчителів закладів середньої освіти, формування умінь і навичок викладацької роботи в якості вчителя історії, набуття досвіду власної методичної діяльності, компетентностей, передбачених професійним стандартом вчителя закладу середньої освіти.

Практика проходить відповідно до [Положення про проведення виробничої практики здобувачами ХДУ](#) (наказ ректора від 02.06.2017 № 337-Д) і розробленими на його основі наскрізною і робочими програмами, що передбачають: мету, завдання практики, основний зміст практики (перелік основних завдань), критерії оцінювання, перелік документів, котрі повинні здати здобувачі після закінчення практики. Детально відпрацьовано перелік баз практики, з якими укладено відповідні угоди. Основними базами проходження практики є заклади середньої освіти, архіви та музеї тощо.

Практична підготовка фахівців передбачає такі види навчальних практик: (з усної історії, археологічна, музейна), які містять обов'язкову педагогічну складову та виробнича (педагогічна).

Мета навчальної практики з усної історії (II курс): перевірити і закріпити теоретичні знання з курсу "Педагогіка" та «Джерелознавство», дізнатись на практиці про методи усної історії та їх потенціал для подальшого використання в роботі в школі.

Мета археологічної практики (II курс): перевірити і закріпити теоретичні знання з курсу "Археологія України", удосконалити практичні уміння й навички, набуті під час лабораторних занять з названої дисципліни та отримати навички, необхідні для роботи з предметною наочністю в школі, проведення шкільних та позашкільних заходів з історії.

Мета музейної практики (III курс) передбачає перевірку та закріплення теоретичних знань із курсу «Музеєзнавство» та оволодіння на практиці сучасними методами і формами організації праці у музеї, методами музейної педагогіки та організації шкільних музеїв.

Виробнича (педагогічна) практика (IV курс) здобувачів має на меті закріплення і вдосконалення базових професійних вмінь та формування навичок, що необхідні при виконанні функцій вчителя історії та класного керівника у закладах середньої освіти.

Керівниками практик призначаються викладачі, що мають відповідний стаж науково-педагогічної та педагогічної діяльності. Розподіл здобувачів за базами практики закріплюється наказом по університету після обговорення

на факультеті на основі пропозицій кафедри і укладання з базами відповідних договорів на певний термін.

Кожен вид практики передбачає проведення настановних та підсумкових конференцій. Особлива увага приділяється дотриманню правил техніки безпеки (проведення інструктажу та його фіксація у відповідному журналі). Форма атестації з усіх практик – залік (для 2 та 4 курсу – диференційований залік). Оцінка за практику враховується при наданні здобувачам стипендії. Здобувач, який отримав незадовільну оцінку з практики, відраховується з університету за поданням декана факультету.

Підсумки проведення кожної практики обговорюються на засіданнях кафедр, на вчених радах факультетів. Уся звітна документація з практик зберігається на профільних кафедрах упродовж навчального року. Кращі зразки дублюються й зберігаються як методичні матеріали кафедри.

В процесі виконання завдань практик, здобувачі набувають **загальних компетентностей**, передбачених ОП:

ЗК 1	Знання та розуміння предметної галузі, професії; основних концепцій, базових категорій, історичних понять;
ЗК 2	Здатність до безперервного та активного навчання, самоосвіти, постійного підвищення кваліфікації;
ЗК 3	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
ЗК 4	Здатність спілкуватися державною мовою, вміння правильно, логічно, ясно будувати своє усне й писемне мовлення;
ЗК 5	Здатність до міжособистісного спілкування; вміння працювати в команді, мотивувати людей та досягати спільної мети; розуміння та повага до різноманітності та мультикультурності;
ЗК 6	Здатність діяти з урахуванням соціальної відповідальності та громадянських зобов'язань, з повагою ставитися до права й закону;
ЗК 7	Здатність визначати, формулювати та розв'язувати проблеми, аналізувати соціально-значущі процеси та приймати обґрунтовані рішення;
ЗК 8	Здатність розуміти значення інформації в сучасному суспільстві, відповідально ставитися до питань інформаційної безпеки;
ЗК 9	Уміння знаходити, обробляти та аналізувати інформацію з різноманітних джерел; здатність використовувати інформаційно-комунікативні технології;
ЗК 10	Володіння необхідними навичками професійного спілкування другою (іноземною) мовою

та **фахових компетентностей** ОП:

ФК 1	Знати основи теорії історичного розвитку та методології історії;
ФК 2	Мати уявлення про етапи становлення та розвитку історії як науки, знати її основні напрямки та школи, зарубіжні та вітчизняні історіографічні концепції, її представників;

ФК 3	Знати закономірності розвитку історичних процесів та конкретний фактичний матеріал з історії країн світу;
ФК 4	Мати ґрунтовні знання з історії України, давати їй аналіз в загальноєвропейському контексті, розуміти суть європейського антропогенезу і процесу формування українського народу;
ФК 5	Знати основи археології, етнології, архівознавства, музеєзнавства та спеціальних історичних дисциплін;
ФК 6	Знати явища й процеси української та зарубіжної культури;
ФК 7	Знати основи методики викладання історії в загальноосвітніх навчальних закладах;
ФК 8	Знати методи наукових досліджень;
ФК 9	Знати сучасні засоби комунікацій та інформації;
ФК 10	Орієнтуватися в новітніх досягненнях з історії України та інших країн світу, світової історіографії та джерелознавства;
ФК 11	Знати методологію та методику досліджень історії різних цивілізацій, спільнот;
ФК 12	Володіти базовою іноземною мовою;
ФК 13	Володіти основами наукової комунікації іноземними мовами;
ФК 14	Орієнтуватися в основних закономірностях і тенденціях історичного процесу в просторі і часі;
ФК 15	Використовувати набуті знання для вирішення завдань своєї професійної діяльності;
ФК 16	Володіти в достатній мірі основами дидактики, педагогічною культурою, загальними принципами організації навчання та виховання;
ФК 17	Володіти навиками бібліографічного аналізу, способами і прийомами роботи з різними базами даних, бібліотечними та музейними фондами;
ФК 18	Комплектувати, обробляти та класифікувати архівні документи, археологічні та етнографічні матеріали;
ФК 19	Користуватися ЕОМ для виявлення й обробки джерельних даних;
ФК 20	Володіти необхідним лексичним мінімумом сучасних і давніх іноземних мов в межах потреби своєї професійної діяльності;
ФК 21	Вести краєзнавчу роботу, виявляти, пропонувати та сприяти збереженню історико-культурних пам'яток;
ФК 22	Використовувати набуті психолого-педагогічні і методичні прийоми для викладання історичних дисциплін в середніх навчальних закладах

Програмні результати навчання:

ПРН 1	Знати основи філософії, педагогіки, економіки, права, політології, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості;
ПРН 2	Знати основи фундаментальних природничих наук, в обсязі, необхідному для освоєння загальнопрофесійних історичних дисциплін;
ПРН 3	Знати основи теорії історичного розвитку та методології історії;
ПРН 4	Розуміти закономірності розвитку історичних процесів та конкретний фактичний матеріал з історії рідного краю, України, країн світу;
ПРН 5	Володіти основами археології, етнології, архівознавства, музеєзнавства та спеціальних історичних дисциплін;
ПРН 6	Знати явища й процеси української та зарубіжної культури;
ПРН 7	Знати основи методики викладання історії в загальноосвітніх навчальних закладах;
ПРН 8	Знати основи методики викладання правознавства в загальноосвітніх навчальних закладах;
ПРН 9	Знати методи наукових історичних досліджень;
ПРН 10	Володіти сучасними засобами комунікацій та інформації
ПРН 11	Використовувати набуті знання для вирішення завдань своєї професійної діяльності;
ПРН 12	Викладати історію (предмети спеціалізації – за наявності) в середніх навчальних закладах;
ПРН 14	Володіти навиками бібліографічного аналізу, способами і прийомами роботи з спеціалізованими базами даних, бібліотечними та музейними фондами;
ПРН 15	Комплектувати, обробляти та класифікувати архівні документи, археологічні та етнографічні матеріали;
ПРН 16	Використовувати ЕОМ для виявлення й обробки джерельних даних.
ПРН 17	Володіти необхідним лексичним мінімумом сучасних і давніх іноземних мов в межах потреби своєї професійної діяльності;
ПРН 18	Вести краєзнавчу роботу, виявляти, пропонувати та сприяти збереженню історико-культурних пам'яток;
ПРН 19	Використовувати набуті психолого-педагогічні і методичні прийоми для викладання історичних дисциплін в середніх навчальних закладах

ГРАФІК ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ ЗДОБУВАЧІВ

Практична підготовка здобувачів денної форми навчання здійснюється у 3,4,6 та 7 семестрах.

Тривалість та види практик подано у Таблиці 1.

Курс	Назва практики	Семестр	Кількість тижнів
	Денна форма навчання		
1.	Навчальна (з усної історії) практика	3	2
2.	Навчальна (археологічна) практика	4	3
3.	Навчальна (музейна) практика	6	3
4.	Виробнича практика	7	6
5.	Переддипломна практика	8	2

Практична підготовка здобувачів заочної форми навчання здійснюється у 3,4 та 7 семестрі.

Тривалість та види практики подано у таблиці 2.

Курс	Назва практики	Семестр	Кількість тижнів
1	Навчальна (з усної історії) практика	3	6 год.
2	Навчальна (археологічна) практика	4	6 год.
3	Виробнича практика	7	6

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА (З УСНОЇ ІСТОРІЇ)

Навчальна практика здобувачів 2 курсу спеціальності 014 Середня освіта (Історія) займає важливе місце в системі фахової підготовки майбутніх вчителів історії. Усна історія – це міждисциплінарне дослідження на межі історії, наукознавства, соціології, етнології, соціальної психології та історичної антропології. Усна історія виступає важливим методом розвитку критичного мислення у школярів та стимулом до творчого осмислення історії, розвиває мовно-комунікаційну компетентність, здатність до співпраці, громадянську та соціальну компетентності. Набуття практичного досвіду у розрізі цієї методики дозволить майбутньому вчителю успішно використовувати її у своїй педагогічній діяльності, збагатить його предметні та методичні навички. Під час проходження практики здобувачі-історики закріплюють і поглиблюють набуті під час вивчення курсів «Педагогіка», «Психологія» та «Джерелознавство».

МЕТА І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ:

Основна мета навчальної практики – закріплення та поглиблення набутих під час вивчення курсів «Педагогіка», «Психологія» та «Джерелознавство» знань, набуття практичного досвіду роботи з джерелами усної історії та методикою збирання усно історичних джерел для подальшого застосування їх в освітньому процесі в закладах середньої освіти.

Основними завданнями навчальної практики є:

- закріплення й поглиблення отриманих теоретичних знань з курсів «Педагогіка», «Психологія» та «Джерелознавство»;
- практичне ознайомлення з організацією та методикою усноісторичних досліджень, особливостями зберігання та публікації усних джерел, з теоретичними проблемами історичної пам'яті;
- оволодіння навичками раціонального пошуку, відбору, аналітичної і синтетичної критики усних матеріалів, методикою їх використання у науково-дослідній, навчально-виховній та ін. роботі за професійною спрямованістю;
- формування навичок індивідуальної та групової роботи, самоорганізації, прагнення до самоосвіти, систематичного набуття й поповнення знань, вмінь і навичок роботи за обраним фахом.

БАЗА ПРАКТИКИ:

Базою навчальної практики виступає кафедра історії, археології та методики викладання історико-юридичного факультету Херсонського державного університету.

ПРЕДМЕТ ПРАКТИКИ

Предметом практики є застосування методів усної історії, вивчення їх потенціалу для застосування в майбутній професійній діяльності.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ:

Досягнення поставленої мети і завдань практики передбачає оволодіння здобувачами відповідними методиками, практичне ознайомлення з формами їх застосування.

Упродовж 1-го та 2-го тижнів здобувачі, поділені на мікрогрупи, мають відпрацювати п'ять робочих днів по шість академічних годин на базі практики. Основною формою реалізації програми практики є практичне заняття під керівництвом викладачів кафедри, в ході якого здобувач-практикант повинен практично здійснити конкретний вид роботи.

Під час проходження практики студентів повинні виконати наступні види робіт:

- ознайомлення з історією, організацією, плануванням діяльності центру усної історії на кафедрі історії України та методики викладання під час оглядових екскурсій і бесід, організованих співробітниками відповідних установ;

- практичне застосування основних технологій усної історії, виконання під керівництвом викладачів кафедри викладання практичних завдань, пов'язаних з комплектуванням, науково-технічною обробкою, організацією обліку, зберігання та використання у виробничих умовах анкет, інтерв'ю, робочих записів;

- оформлення щоденника проходження навчальної практики, де фіксуються види і назви виконаних на кожному занятті практичних робіт, подається коротка характеристика їх змісту.

Вказані роботи розподілені на два змістовних модуля:

I змістовний модуль

«СКЛАДАННЯ АНКЕТ. ПРОВЕДЕННЯ, РОЗШИФРОВКА ІНТЕРВ'Ю»

1. Участь в оглядовій екскурсії, знайомство з фондом усної історії кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету.

2. Виконання практичних завдань під керівництвом викладачів кафедри:

- розробка тем, складання анкети;
- знайомство з засобами запису, запис та обговорення результатів запису інтерв'ю;
- з методики обліку усних документів;
- з технологічного забезпечення зберігання усних документів;
- з методики використання отриманої інформації.

3. Ведення щоденника для своєчасної фіксації обсягу та змісту виконаних завдань, запису методичних рекомендацій.

II змістовний модуль

«ОФОРМЛЕННЯ ЗВІТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ»

За підсумками практики здобувачі подають груповому керівнику від ЗВО наступні документи:

1. Завдання-звіт, заповнений здобувачем, в якому містяться:

- терміни початку і закінчення практики, інформація про виконання програми практики з підписом керівника установи і печаткою,
- перелік всіх видів робіт, що здійснювались за період практики;
- оцінки та підписи групового керівника.

2. Щоденник роботи здобувача-практиканта, де фіксуються види і назви виконаних на кожному занятті практичних робіт, подається коротка характеристика їх змісту, особливостей методики їх виконання.

3. Запис інтерв'ю на базі складеної анкети біографічного або тематичного характеру.

Звітні документи акуратно оформлюються від руки і подаються груповому керівнику на наступний робочий день після завершення практики. Звітна документація перевіряється, затверджується та оцінюється груповим керівником.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ:

Контроль за проходженням практики здійснюється у декількох напрямках:

- ведення здобувачем щоденника, де записуються види і назви виконаних на кожному занятті практичних робіт, подається коротка характеристика їх змісту;

- регулярне оцінювання виконаних здобувачем конкретних завдань керівниками від бази практики;

- позитивне підсумкове оцінювання роботи здобувачів передбачає наявність оцінок за кожний змістовний модуль, а оцінка за модуль виставляється на підставі оцінок за окремі види робіт, виконаних здобувачем.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ:

Підсумковий контроль за змістовними модулями здійснюється після перевірки звітної документації груповим керівником. Залік із практики здобувач складає комісії, призначеній керівником інституту. Залік з практики заноситься у відповідну відомість, залікові книжки. Здобувач, який отримав незадовільну оцінку за практику, відраховується з університету за поданням керівника інституту.

Зміст критеріїв оцінювання результатів навчальної практики

(Усна історія)

№ з/п	Назва залікового заходу	Сума балів
1.	Ведення щоденника в	20
2.	Усна історія як метод і джерело: розробка пам'ятки для дослідників	20
3.	Запис інтерв'ю (відео або аудіо)	20
4.	Транскрипт інтерв'ю	20
5.	Залік з практики	20
	Усього	100

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА (АРХЕОЛОГІЧНА)

Археологічна практика здобувача є невід’ємною і важливою складовою підготовки фахівця в галузі історії. Проведення археологічної практики дає можливість здобувачу – істориком безпосередньо займатись джерелознавчим дослідженням, ознайомитись з методикою практичного проведення археологічних розкопок й вивчення та обробки археологічних пам’яток і матеріалів, одержаних в результаті польових досліджень. Це є одним з етапів формування у майбутніх фахівців – істориків свідомого ставлення до охорони археологічних пам’яток згідно із законом України “Про охорону археологічної спадщини”. Організація археологічної практики дає можливість здобувачу отримати спеціальні уміння та знання, що в майбутньому будуть необхідні для виконання професійних завдань та обов’язків (робіт).

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ:

Мета перевірити і закріпити теоретичні знання з курсу “Археологія України”, удосконалити практичні уміння й навички, набуті під час лабораторних занять з названої дисципліни та отримати навички, необхідні для роботи з предметною наочністю в школі, проведення шкільних та позашкільних заходів з історії.

Основні завдання практики:

- ознайомлення з методикою археологічних досліджень;
- набуття практичних навичок польових археологічних досліджень;
- ознайомлення з методикою опрацювання та забезпеченні збереженості археологічних матеріалів як частини культурної спадщини нашої держави;
- ознайомлення з можливостями застосування практичних знань в освітньому процесі в школі.

БАЗА ПРАКТИКИ:

Херсонський обласний краєзнавчий музей, Археологічний музей
Херсонського державного університету

ПРЕДМЕТ ПРАКТИКИ

Ознайомлення з методикою археологічних досліджень, археологічними колекціями та можливостями застосування практичних знань в освітньому процесі в школі.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ:

1 змістовий модуль: Організація проходження археологічної практики

Установча конференція. Ознайомлення з метою і завданнями практики. Представлення керівників практики. Отримання методичних порад та індивідуальних завдань. Інструктаж щодо загальних правил техніки безпеки. Ознайомлення з базою практики. Знайомство з організацією роботи вчених-археологів і з керівниками від бази практики. Інструктаж щодо правил техніки безпеки під час проведення археологічних досліджень.

2 змістовий модуль: Польові археологічні дослідження

Опанування методикою археологічної розвідки Візуальна й інструментальна розвідка. Закладання шурфів і зачистки. Опанування методикою археологічних розкопок Розкриття культурного шару.

Застосування стратиграфічного методу. Збирання і фіксація археологічних об'єктів. Ведення польової документації.

3 змістовий модуль: Обробка археологічних матеріалів

Опанування методикою очистки, консервації та шифрування знахідок

Опрацювання археологічних знахідок в польових умовах. Способи очистки і консервації, принципи шифрування знахідок. Опанування методикою первинного реставрування знахідок Реконструкція джерел. Відновлення об'єктів з уламків.

4 змістовний модуль: Оформлення звітної документації

За підсумками практики здобувачі подають груповому керівнику від ЗВО наступні документи:

1. Завдання-звіт, заповнений здобувачем, в якому містяться:
 - терміни початку і закінчення практики, інформація про виконання програми практики з підписом керівника установи і печаткою,
 - перелік всіх видів робіт, що здійснювались за період практики;
 - оцінки та підписи групового керівника.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ:

Підсумки підводяться у процесі складання здобувачами заліку з практики. Залік з практики враховується нарівні з іншими оцінками, які характеризують успішність здобувача, і виставляється не пізніше вставленого у ХДУ терміну у відомості, і залікову книжку. Здобувач, який не виконав програму практики, відрховується.

Зміст критеріїв оцінювання результатів навчальної (археологічної) практики

№ з/п	Назва залікового заходу	Сума балів
I ЗМІСЛОВНИЙ МОДУЛЬ		
1.	Зняття та дослідження культурного шару.	8
2.	Аналіз стратиграфії шурфів (розкопу).	8
3.	Виявлення та дослідження наземних та ґрунтових об'єктів.	8
4.	Первинне визначення артефактів.	8
5.	Проведення класифікації декількох видів знайдених під час роботи артефактів.	8
II ЗМІСЛОВНИЙ МОДУЛЬ		
6.	Очистка артефактів, виготовлених з різних матеріалів.	6
7.	Шифрування археологічного матеріалу.	6
8.	Первинний опис предметів.	6
9.	Підготовка артефактів до транспортування до місця стаціонарного зберігання.	6
10.	Часткова реставрація керамічного посуду.	6
11.	Робота з антропологічним та археозоологічним матеріалом.	10
III ЗМІСЛОВНИЙ МОДУЛЬ		
12.	Характеристика культурного шару або заповнення досліджуваного археологічного об'єкта.	5
13.	Креслення стратиграфії досліджуваного квадрата.	5
14.	Аналіз кількості та місцезнаходження знайдених артефактів.	5
15.	Малюнки артефактів.	5
	Усього	100

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА (МУЗЕЙНА)

Навчальна музейна практика здобувачів 3 курсу займає важливе місце в системі фахової підготовки майбутніх спеціалістів-істориків. Під час проходження практики здобувачі-історики закріплюють і поглиблюють набуті під час вивчення курсів «Джерелознавство» та «Музеєзнавство»

Музейна практика здобувача-історика є невід'ємною складовою підготовки бакалавра історії. Історична освіта спрямована на наукову або педагогічну діяльність, яка має відношення до культурної спадщини. Цим визначається необхідність вивчення курсу музеєзнавства та проходження музейної практики. Організація цієї практики дає можливість набуття практичних навичок і вміння музейної справи – важливого структурного складового компонента зберігання та дослідження культурної спадщини. Важливим є набуття вмінь аналізу музейних предметів та експозицій, що сприяє сприйняттю творів мистецтва та інших культурних досягнень, розвитку естетичного ставлення до життя, зрозумінню ролі матеріальних свідочств у відображенні життя суспільства різних історичних епох.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ:

Мета практики передбачає оволодіння здобувачами сучасними методами і формами організації праці у музеї, здобуття здобувачами знань про музей як заклад, що сприяє розвитку суспільства; як середовище, де людина знаходиться у специфічних відносинах з культурними цінностями. Перевірити і закріпити теоретичні знання із курсу «музеєзнавства». Формування вмінь і надбання практичних навичок самостійного виконання професійних завдань. Закріпити та удосконалити уміння, набуті під час семінарських занять з дисципліни через реалізацію наступних завдань:

- сформуванню систему наукових поглядів на сутність музейної справи;
- ознайомити здобувачів з методами планування і організації роботи музею;
- ознайомити здобувачів з сучасними формами організації музейного відвідування;
- навчити складати та працювати з основними видами документації;
- усвідомити особливості розвитку соціальних функцій музею в сучасних умовах;
- ознайомитись з засадами організації фондової роботи музею;
- навчитись проведенню оцінки первинного, археологічного та музеологічного контексту музейного предмету;
- навчитись використовувати експозиції музеїв для проведення занять з історії;
- набуття навичок підготовки та проведення екскурсійної роботи;
- опанувати засади формування шкільного музею та його можливості у реалізації навчальних та виховних завдань освітнього процесу.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ: Херсонський обласний краєзнавчий музей

ЗМІСТ ПРАКТИКИ:

Протягом двох тижнів практики здобувачі повинні оволодіти низкою навичок і вмінь потрібних для роботи в музейних установах та формування і використання шкільного музею:

- ознайомитись із сутністю і змістом діяльності музею та формами сучасної комунікації;
- навчитись визначати генетичну, утилітарно-споживчу, науково-пізнавальну, інформативну, культурну, історичну та комунікативну функції музейного предмета;
- опанувати суть та специфіку природничих та художніх музейних предметів;
- набути вміння і навички атрибуції, класифікації, систематизації, інтерпретації та оформлення картки наукового опису музейного предмету;
- ознайомитись з схемою наукової організації музейного зібрання, дослідницьким аспектом та науковою організацією музейних фондів і планами, формами і методами їх комплектування;
- вивчити структуру експозиційного комплексу Херсонського краєзнавчого музею та ознайомитись з методами побудови експозицій і тематичних виставок;
- ознайомитись з роботою та можливостями експозиційного обладнання і технічними засобами експозиції;
- вивчити досвід підготовки та проведення екскурсії музейним працівником;
- набути вміння і практичних навичок екскурсійної роботи (на базі стендового комплексу);
- опанувати прийоми використання пошукової, фондової, експозиційної та екскурсійної роботи у активізації пізнавальної діяльності учнів.

ВИДИ ФОРМ ТА МЕТОДІВ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК:

Загальна оцінка за практику складається з суми отриманих балів з запланованих видів роботи: вміння вести документацію, класифікувати музейні предмети та виокремлювати їх типи, визначати цінність предмету як історичного джерела, підготовка тематичного плану та матеріалів екскурсії та її проведення.

Методи контролю: усна перевірка знань, аналіз систематичної роботи здобувача та його активності під час практики, перевірка різних форм письмових завдань (складових тематико-експозиційного плану, аналіз різних типів музейних предметів за вибором здобувача тощо). Позитивне проходження практики передбачає виконання та засвоєння здобувачем змістовних модулів й закріплюється шляхом їх оцінювання при підведенні підсумків практики.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ ПРАКТИКАНТА:

Звіт про практику подається у вигляді матеріалів:

- ▶ картки наукового опису музейного предмету,
- ▶ аналіз екскурсії музейного працівника або експозиції (за вибором здобувача),
- ▶ тематико-експозиційного плану тематичної виставки (за вибором здобувача),
- ▶ тексту екскурсії по стендовому сегменту експозиції ХОКМ (додається фото експозиційного сегменту) для учнів відповідного тематики класу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ:

Підсумки підводяться у процесі складання здобувачами заліку з практики. Оцінка з практики враховується нарівні з іншими оцінками, які характеризують успішність здобувача і виставляється науковим керівником практики не пізніше встановленого у ХДУ терміну у відомість, заноситься у журнал атестації здобувачів і залікову книжку.

Здобувачу, який не виконав програму практики, практика не зараховується.

Оцінювання змістовних модулів практики проводиться за наступними критеріями:

I. Знання наукової організації експозиційно-фондової роботи музею.

1. Оформлення наукового опису речових музейних предметів.
2. Оформлення картки наукового опису музейного предмету.
3. Класифікація музейних предметів та виокремлення їх типи.
4. Визначення ступеню інформативності музейного предмету.
5. Визначення характеру експозиції й зміст її наукової концепції.
6. Аналіз різних видів експозицій.
7. Встановлювання та використання міжпредметних зв'язків при реалізації музейно-педагогічного завдання.

II. Екскурсійна робота.

1. Складання чіткого, структурованого, тематико-експозиційного плану з використанням різного виду інноваційних підходів
2. Вибір основних компонентів бази екскурсії та вміння визначати типи та методи екскурсії.
3. Організація екскурсійного процесу для учнів.

За результатами практики проводиться конференція за участю керівника практики, членів кафедри, представників директорату та відділу практик Херсонського державного університету.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ

Тема: Основні напрямки фондової та експозиційної роботи музею

1. Наукова організація фонду: завдання, склад, структура.

2. Методика вивчення музейних предметів: атрибуція, класифікація, інтерпретація.
3. Комплектування та наукова документація фондів музею.
4. Принципи та методи побудови експозиції.
5. Тематична структура експозиції. Експозиційні матеріали.
6. Наукове та художнє проектування музейних експозицій.
7. Майстерність екскурсовода.
8. Завдання організатора шкільного музею з історії.

Тема: Оформлення звітної документації

1. Картка наукового опису музейного предмету.
2. Аналіз екскурсії музейного працівника або експозиції (за вибором здобувача).
3. Тематико-експозиційного плану тематичної виставки (за вибором здобувача).
4. Текст екскурсії по стендовому сегменту експозиції ХОКМ (додається фото експозиційного сегменту).

Зміст критеріїв оцінювання результатів навчальної (музейної) практики

№	Види діяльності	Оцінка	Сума балів
1	Складання картки наукового опису музейного предмету	5 балів	5
	Аналіз екскурсії музейного працівника або експозиції (за вибором студента)	5 балів	5
	Складання тематико-експозиційного плану тематичної виставки	10 балів	10
	Підготовка тексту екскурсії для учнів відповідного класу по стендовому сегменту експозиції ХОКМ	20 балів	20
	Проведення пробної екскурсії	25 балів	25
	Бонусні (ініціативні)	20 балів	20
2	Залік	15 балів	15
3	Разом балів	100 балів	100

ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА

Виробнича педагогічна практика для здобувачів зі спеціальності 014 Середня освіта (історія) є одним із засобів успішної підготовки здобувачів до роботи вчителем. Практика проводиться в умовах, максимально наближених до реальної професійної діяльності і стає початковою ланкою практичного засвоєння професії.

Мета і завдання виробничої (педагогічної) практики

Педагогічна практика здобувачів-істориків має на меті закріплення і вдосконалення базових професійних вмінь та формування навичок, що необхідні при виконанні функцій вчителя історії та класного керівника у закладах середньої освіти.

Основними завданнями педагогічної практики на даному етапі є:

- практична підготовка до самостійної роботи в якості вчителя історії й класного керівника;
- збір матеріалів для продовження виконання досліджень з тематики випускної кваліфікаційної роботи бакалавра;
- ознайомлення з сучасними методами, формами та засобами навчання в галузі історії, з досвідом роботи вчителів-істориків;
- оволодіння сучасними технологіями навчання історії;
- формування та поглиблення професійних умінь і навичок, необхідних для успішної діяльності вчителя-історика, набуття досвіду власної творчої діяльності.

БАЗА ПРАКТИКИ:

Головною базою практики є школи та ліцеї м. Херсона, які можуть забезпечити виконання здобувачами робочої програми практики в повному обсязі.

ПРЕДМЕТ ПРАКТИКИ:

Організація виконання вчителем історії та правознавства вимог базового навчального плану, навчальних програм з історії та правознавства з метою реалізації Державного стандарту освітньої галузі.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ:

Під час проходження практики здобувачі повинні виконати роботу, яка поділена на 4 змістовних модуля і передбачає наступні її види:

- ознайомлення з плануванням та організацією роботи вчителя історії;
- організації навчальної роботи з метою реалізації державних навчальних програм з історії і правознавства;
- вивчення “Положення про навчальні кабінети в загальноосвітній школі”, основних засад роботи кабінету історії;
- вивчення перспективного досвіду роботи вчителів історії та правознавства;
- організація та проведення виховної роботи з учнями;
- аналіз та розробка методичного забезпечення процесу виховання;
- вивчення перспективного досвіду роботи вчителів історії та правознавства;

- вивчення практики застосування модельних програм в умовах впровадження НУШ.

Діяльність здобувачів 4 курсу на період педагогічної практики у 1-2 тиждень включає:

- Знайомство з системою організації навчально-виховного процесу та керівництва загальноосвітнім закладом, адміністрацією та педагогічним колективом.
- Ознайомлення з роботою шкільного методичного об'єднання вчителів історії та правознавства, кафедри історії або суспільних дисциплін (за умови наявності).
- Ознайомлення з роботою кабінетів історії та правознавства, їх навчальною і методичною базою, навчальними планами вчителя історії та правознавства (календарно-тематичне та поурочне планування).
- Закріплення за класом, знайомство з його учнями та класним керівником, вивчення особливих вимог до ведення особових справ учнів.
- Відвідування уроків у закріпленому класі та класах, визначених для проходження практики.
- Ознайомлення з документацією щодо організації виховної роботи в школі, класі (планом виховної роботи, психолого-педагогічними характеристиками на учнів закріпленого класу).
- Ознайомлення з основними вимогами до ведення класного журналу.
- Складання індивідуального плану проходження практики.

Протягом 3-5 тижнів практики здобувачі виконують основну частину завдань з практики, які пов'язані з поглибленням теоретичної підготовки з методики викладання історії та правознавства в загальноосвітній школі та практичною реалізацією набутих знань, беруть безпосередню участь в навчально-виховному процесі:

- проводять пробні та залікові уроки,
- позакласні заходи,
- працюють над виконанням індивідуальних завдань.

Ця робота входить до I-III модулів практики.

На 6-му тижні здобувачі, окрім вище зазначеної роботи

- опрацьовують підсумкову звітну документацію (IV модуль),
- подають звіт груповому керівнику,
- здають документацію методистам з історії, правознавства та педагогіки,
- беруть участь у підсумковій конференції.

ЗМІСТОВІ МОДУЛІ ПРАКТИКИ

I ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ:

“ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ”

1. Засвоєння вимог до ведення шкільної документації та документації, яку веде вчитель історії та правознавства.

2. Поглиблене вивчення змісту державної програми з предметів “Історія” та “Правознавство”.
3. Практичне опрацювання теоретичних засад сучасних технологій викладання історії та правознавства в загальноосвітній школі.
4. Підготовка аналізу уроку вчителя історії та правознавства.

II ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ: “ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ”

1. Провести не менше 2 пробних уроків (1 – з історії України, 1 – із всесвітньої історії);
2. Провести 2 залікові уроки (1 – з історії України, 1 – із всесвітньої історії),
3. Провести 1 позакласний захід з історії або правознавства;
4. Виконати індивідуальне завдання.

- Орієнтовний перелік індивідуальних завдань, що виконують здобувачі:
- вивчення перспективного досвіду роботи вчителя історії та правознавства та описання його;
 - виготовлення навчально-методичного комплексу (дидактичний матеріал, наочність, тестові завдання).

III ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ: “ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА”

Здійснюється відповідно до методичних рекомендацій кафедри педагогіки та психології.

IV ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ: “ОФОРМЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЇ”

Звітна документація ведеться українською мовою, має бути акуратно оформленою і представленою груповому керівнику і методисту кафедри педагогіки та психології.

Звіт з педагогічної практики складається із :

1. Завдання – звіт, заповненого здобувачем, в якому містяться:
 - терміни початку і закінчення практики з підписом директора установи і печаткою.
 - звіт, оцінки і підписи вчителя-фахівця та класного керівника від бази практики.
 - звіт, оцінки і підпис групового керівника і методиста кафедри педагогіки.
 - перелік і коротка характеристика всіх видів робіт, що здійснювались за період практики.
2. Конспектів 2-х залікових уроків (1 – з історії України, 1 – зі Всесвітньої історії).
3. Аналізу уроку вчителя.
4. Інформації про виконання індивідуального завдання.

5. Конспект позакласного заходу з фаху.

Здобувачі здають на **кафедру педагогіки, психології та освітнього менеджменту ім. Є.Петухова:**

1. Завдання-звіт практиканта.
2. Методичну розробку виховного заходу.
3. Психолого-педагогічну характеристику учня.
4. Індивідуальне завдання.

Форми та методи контролю рівня знань, вмінь та навичок:

Контроль за проходженням практики здійснюється у декількох напрямках:

- відвідання здобувачами бази практики фіксується у щоденнику в “Журналі відвідання занять”;
- ведення здобувачем щоденника, де записуються залікові уроки та залікові виховні заходи, звіт здобувача-практиканта, методиста фахової кафедри, методиста кафедри педагогіки та психології.
- оцінка закріпленими за здобувачами вчителями-фахівцями, класними керівниками, груповим керівником, методистом кафедри педагогіки, диференційований залік з практики;
- оцінювання здобувачів містить у собі оцінки за кожний змістовний модуль (оцінка за модуль виставляється на підставі оцінок за окремі види робіт, виконані здобувачем).

Критерії оцінювання результатів виробничої (педагогічної) практики здобувачів

- **ступінь** виконання здобувачами завдань практики;
- **якість** педагогічних знань, проявлених під час практики та їх відображення у звітній документації;
- **рівень** сформованості умінь та навичок практичної роботи здобувачів як майбутніх фахівців.

Підведення підсумків практики:

Підсумковий контроль здійснюється в останні дні практики на базі практики. Залік із практики здобувач складає комісії, призначеній деканом факультету.

Зміст критеріїв оцінювання результатів виробничої практики

№ з/п	Назва залікового заходу	Сума балів
1.	Методична розробка, проведення та оформлення конспектів 2-х залікових уроків (1 – з історії України, 1 – зі Всесвітньої історії)	40
2.	Методична розробка та проведення позакласного заходу з фаху	20
3.	Аналіз уроку вчителя	20
4.	Виконання індивідуального завдання	5
	Усього	85

ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА
ГРАФІК ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕДДИПЛОМНОЇ ПРАКТИКИ
ЗДОБУВАЧІВ

Практична підготовка здобувачів здійснюється у 8 семестрі.

Загальна тривалість переддипломної практики 2 тижні.

Тривалість практики подано у таблиці 1.

Курс	Назва практики	Семестр	Кількість тижнів
1	Переддипломна практика	8	2

Мета практики:

Закріплення та поглиблення набутих в університеті знань здобувачів із загальних та спеціальних дисциплін з фаху, застосувавши їх для виконання конкретних науково-практичних завдань, поставлених у дипломній роботі.

Завдання практики:

Методичні: сформувані розуміння головних понять та змісту теми дипломної роботи і методи критичного осмислення зібраного матеріалу;

Пізнавальні: вивчати змістові та формальні вимоги до написання та оформлення дипломних робіт рівня вищої освіти «Бакалавр»;

Практичні: набуття вмінь та отримання навичок щодо планування, підготовки, організації і виконання дипломної роботи та оформлення її результатів; опробування вміння і здатності викласти результати та відстояти обґрунтовані положення.

База практики, організація її проведення:

Базою практики є кафедра історії, археології та методики викладання, науково-дослідні лабораторії, Державний архів Херсонської області та інші установи, де проводиться дослідження з теми дипломної роботи.

Керівниками практики призначаються наукові керівники дипломних робіт, які відповідають за організацію і проведення практики здобувачів.

Навантаження за керівництво переддипломної практики здійснюється у межах навантаження за керівництво дипломною роботою.

Керівник практики здійснює контроль за дотриманням здобувачем трудового розпорядку, за своєчасним і якісним виконанням індивідуального завдання, надає методичну допомогу та консультації.

Предмет практики:

Організація наукового дослідження з історії та методики її викладання.

Зміст практики:

На 1 тижні практики складаються робочі поетапні плани, проводиться збір та аналіз джерел та наукової літератури за темою дипломної роботи, вибір методології та дослідницьких методів, аналіз та узагальнення фактів, розробка системи аргументації, що в стислій формі входить до звіту з практики.

Індивідуальні особливості проходження переддипломної практики визначаються темою виконуваної роботи, яка затверджується у порядку, передбаченому чинними нормативними документами.

На 2 тижні практики планується оформлення документації, відгуку наукового керівника та рецензії. Підготовка до публічного захист звіту з практики та випускної роботи, що дозволяє здобувачу апробувати вміння викладати результати роботи і відстоювати сформульовані положення.

Структура та зміст роботи повинні відповідати діючим нормативним вимогам. Вимоги до підготовки та написання дипломної роботи з історії рівня вищої освіти «Бакалавр» викладені в навчально-методичних рекомендаціях, розроблених випускаючими кафедрами у відповідності до «Положення про дипломну роботу (дипломний проект)» в ХДУ, чинних державних стандартів у сфері науки та техніки.

Форми і методи контролю рівня знань, вмінь та навичок:

контроль за проходження переддипломної практики здійснюється у формі звіту з практики та представленого на кафедру друкованого варіанту дипломної роботи рівня вищої освіти «Бакалавр».

Вимоги до випускної роботи

Структура та зміст роботи повинні відповідати діючим нормативним вимогам. Правильність оформлення випускних робіт вважається важливим критерієм оцінки рівня професійних знань, вмінь і навичок. Інформація щодо вимог до випускних робіт міститься у Положенні Херсонського державного університету про дипломну роботу (дипломний проект), а регламентація оформлення встановлюється державними стандартами.

Підведення підсумків практики

Підсумковий контроль здійснюється в останні дні практики на кафедрі історії, археології та методики викладання. Здобувач проходить передзахист в комісії під головуванням завідувача випускної кафедри.

Оцінювання практики проводиться за наступними модулями:

1 модуль – теоретичний. Оцінюється рівень дипломної роботи

2 модуль – практичний. Оцінюється передзахист дипломної роботи.

3 модуль – документація. Оцінюється оформлення дипломної роботи.

**Зміст критеріїв оцінювання результатів переддипломної
практики**

№ з/п	Назва залікового заходу	Сума балів
1.	Оформлення кваліфікаційної роботи відповідно до вимог (текст)	20
2.	Повнота та оформлення списку джерел та літератури (список джерел та літератури)	20
3.	Наявність наукової публікації з теми кваліфікаційної роботи (участь у проєктній діяльності кафедри) (стаття, доповідь)	20
4.	Підготовка презентації на захист (презентація)	20
5.	Успішне проходження перевірки на дотримання академічної доброчесності (довідка, відгуки наукового керівника та рецензента, висновок кафедри)	20
	Усього	100

Шкала оцінювання практики:

Сума балів /Local grade	Оцінка ЄКТС		Оцінка за національною шкалою/National grade
90 – 100	A	Excellent	Відмінно
82-89	B	Good	Добре
74-81	C		
64-73	D	Satisfactory	Задовільно
60-63	E		
35-59	FX	Fail	Незадовільно з можливістю повторного складання
1-34	F		Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про вищу освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> Назва з екрану. Дата звернення: 18.08.2021
2. Державний стандарт базової середньої освіти (30 вересня 2020 року). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
3. Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>
4. Закон України «Про музей та музейну справу». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Закон України «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> Назва з екрану. Дата звернення: 18.08.2021
6. Закон України «Про охорону культурної спадщини». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
7. *Murphy, Oonagh (Spring 2018). "Museum Studies as CriticalPraxis: Developingan Active Approachto Teaching, Research and Practice". Tate Papers. 29.*
8. Академічна доброчесність у навчанні, викладанні й науковій (творчій) діяльності в Херсонському державному університеті / заг. ред. О. Співаковський ; упоряд. : С. Омельчук, В. Блах, В. Кобець. Херсон : Вид-во ХДУ, 2019. 112 с.
9. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти ХДУ. Режим доступу : <http://www.kspu.edu/Information/Academicintegrity.aspx>. Назва з екрану. Дата звернення: 18.08.2021
10. Положення про кваліфікаційну роботу (проект) (наказ ХДУ від 09.10.2020 № 953-Д. – Режим доступу: (<http://www.kspu.edu/About/DepartmentAndServices/DMethodics/EduProcess.asp> x) Назва з екрану. Дата звернення: 18.08.2021
11. Положення про організацію освітнього процесу в Херсонському державному університеті (наказ ХДУ від 02.09.2020 № 789-Д). Режим доступу: <https://www.kspu.edu/Legislation/educationalprocessdocs.aspx>. Назва з екрану. Дата звернення: 18.08.2021
12. Порядок оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти в Херсонському державному університеті (наказ ХДУ від 07.09.2020 № 803-Д),(зі змінами від 08.09.2021 № 890-Д) Режим доступу: <https://www.kspu.edu/Legislation/educationalprocessdocs.aspx>. Назва з екрану. Дата звернення: 18.08.2021
13. Терський С.В. Археологія України (середньовічна доба) [Текст] : навч. посіб. / Святослав Терський ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". - Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. - 254, [4] с. : фот., рис. - Бібліогр. в кінці тем. - 250 прим. - ISBN 978-966-941-040-5.
14. Усна історія [Текст] : навч.-метод. посібник: для студ. РВО «бакалавр», «магістр» напр. підгот. : 014 Середня освіта (Історія), 032 Історія та археологія / Г. В. Цибуленко, Л. О. Цибуленко. Херсон: Вишемирський В.С, 2018. 32 с.
15. Усна історія України: навч. посіб. / Б. Чорномаз. Київ: Талком, 2019. 160 с. [ISBN 617-7685-71-4](https://www.isbn-international.org/view/title/617-7685-71-4).

Додаткова:

16. Кузьміщев, Олександр Геннадійович. Е. Р. Штерн та становлення вітчизняної античної археології Північного Причорномор'я (кін. ХІХ - поч. ХХ ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.04 / Кузьміщев Олександр Геннадійович ; НАН України, Ін-т археології. - Київ, 2017. - 16 с.
17. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ЗАПОВІДНИКИ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2019. - 842 с.. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=2.23> (останній перегляд: 18.08.2021).
18. Павлик О.В. Розвиток археологічної науки на теренах України в кінці ХІХ - на початку ХХ ст. (за матеріалами часопису "Археологічний літопис Південної Росії") [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Павлик Олександр Васильович ; Держ. ВНЗ "Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди". - Переяслав-Хмельницький, 2018. - 21 с.
19. Речі і образи: матеріали конференції "Спеціальні історичні дисципліни в контексті "речового" та "візуального" поворотів європейської гуманітаристики" (4 жовтня 2019 р., м. Київ) / Відп. ред. О. Ковалевська; Упоряд.: С. Блащук, Г. Боряк, О. Ковалевська. НАН України. Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Центр пам'яткознавства, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури; Центральний державний історичний архів України, м. Київ; Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г.С. Пшеничного; Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник; Національний музей історії України. – К.: Інститут історії України, 2020. – 368 с.
Електронні ресурси:
20. Веб сайт ЮНЕСКО: <https://en.unesco.org/>
21. Науковий журнал «Археологія». Режим доступу: <https://iananu.org.ua/vidannya/periodichni?id=177>
22. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України / <http://mon.gov.ua/>
23. Офіційний веб-сайт Херсонського державного університету <http://www.kspu.edu/>
24. Фаховий науковий журнал «Архіви України». Режим доступу: <http://au.archives.gov.ua/index.php/au>
25. Фаховий науковий журнал «Південний архів (історичні науки)». Режим доступу: <http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs>
26. Фаховий науковий журнал «Український історичний журнал». Режим доступу: <http://uhj.history.org.ua/uk/home>